

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.14(477):355.271

DOI: 10.31617/1.2022(145)08

ЧУГУНОВ Ігор,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів
Державного торговельно-економічного
університету
Киото, 19, м. Київ, 02002, Україна

ORCID: 0000-0002-3612-7236
i.chugunov@knu.edu.ua

CHUGUNOV Igor,

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
the Head of the Department of Finance
State University of Trade and Economics
19, Kioto St., Kyiv, 02002, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3612-7236
i.chugunov@knu.edu.ua

ПАСІЧНИЙ Микола,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів
Державного торговельно-економічного
університету
Киото, 19, м. Київ, 02002, Україна

ORCID: 0000-0001-7663-776X
m.pasichnyi@knu.edu.ua

PASICHNYI Mykola,

Doctor of Sciences (Economics), Associate
Professor, Professor at the Department of Finance
State University of Trade and Economics
19, Kioto St., Kyiv, 02002, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7663-776X
m.pasichnyi@knu.edu.ua

НИКІТИШИН Андрій,

д. е. н., доцент, декан обліково-фінансового
факультету
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна

ORCID: 0000-0002-7951-4017
a.nikitishyn@vtei.edu.ua

NIKITISHIN Andriy,

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Accounting and Finance
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of State University of Trade and Economics
87, Soborna St., Vinnytsia, 21000, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7951-4017
a.nikitishyn@vtei.edu.ua

ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. За умов воєнного стану важливо
посилити обґрунтованість формування бюд-
жетних доходів, що сприятиме підвищенню
рівня макроекономічної стабільності.

Проблема. Доцільно застосувати збалан-
сований підхід до формування бюджетних
параметрів для підтримки фінансової основи
держави та збереження умов для функціону-
вання вітчизняної економіки. Потребують
окремої уваги концептуальні положення

STATE BUDGET REVENUES OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Introduction. It is important to strengthen
the validity of the formation of budget revenues,
which will contribute to increasing the level
of macroeconomic stability under the conditions
of martial law.

Problem. It is necessary to apply a balanced
approach to the formation of budget parameters
to support the financial basis of the state and
preserve the conditions for the functioning of the
domestic economy. The conceptual provisions of

© Чугунов І., Пасічний М., Нікітишин А., 2022

Внесок авторів є рівнозначним

Дослідження виконано у рамках науково-дослідної роботи "Формування доходів бюджету як складова фінансової безпеки держави" (номер державної реєстрації роботи 0122U001434)

Chugunov I., Pasichnyi M., Nikitishin A. Dohody Derzhavnogo bjudzhetu Ukrainy v umovah voynennogo stanu. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 5. S. 124-137. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)08](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)08)

формування і реалізації податкової політики держави в екстраординарних умовах.

Мета статті – обґрунтування пріоритетів розвитку системи формування бюджетних доходів за умов воєнного стану.

Методи. Застосовано системний та інституційний підходи. Використано методи аналізу і синтезу, наукового абстрагування, аналітичної оцінки, систематизації та узагальнення.

Результати дослідження. Досліджено особливості формування доходів бюджету в умовах воєнного стану. Визначено основні заходи фіскального стимулювання та консолідації. Проаналізовано показник фіскального навантаження в умовах інтенсивних військових конфліктів для 14 випадків. Узагальнено та систематизовано практику фінансування заходів під час воєнного стану. Досліджено щомісячну динаміку податкових надходжень, грантів до державного бюджету та емісії з початку воєнного стану. Обґрунтовано пріоритети формування дохідної частини бюджету.

Висновки. Пріоритетами бюджету в умовах воєнного стану є підвищення обороноздатності держави та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, що потребує сталих надходжень до бюджету. Через тривалість війни та суттєве зростання дефіциту бюджету застосовано заходи фіскальної консолідації, що привело до збільшення бюджетних доходів. За воєнного стану емісію використовують як екстраординарний інструмент фінансування бюджету в умовах обмеженого доступу держави до ринків боргового капіталу та недостатньої фіскальної спроможності. Такий інструмент є тимчасовим та має обмежений спектр дії. Відтак, держава має посилити якість координації бюджетно-податкової та монетарної політики задля утримання макроекономічної стабільності.

Ключові слова: доходи бюджету, податкова політика, фіскальна достатність, дефіцит бюджету, макроекономічна стабільність.

the formation and implementation of the tax policy of the state in extraordinary conditions require special attention.

The **aim** of this article is to justify the system development priorities for the budget revenues collection under martial law.

Methods. Systemic and institutional approaches were applied in the paper. Methods of analysis and synthesis, scientific abstraction, analytical evaluation, systematization, and generalization were used as well.

Results. The budget revenues' formation peculiarities under martial law were investigated. The main measures of fiscal stimulation and consolidation were determined. The fiscal burden indicator's analysis, considering 14 particular cases of intense military conflicts, was analyzed. The practice of financing activities under martial law were generalized and systematized. The tax revenues', grants' and money creations monthly dynamics since the imposition of martial law were studied. The priorities for the budget revenues preparation were substantiated.

Conclusions. The budget priorities are associated with a certain increase in the government's defence capability and social stability provision. Thus, sustainable public revenues are required. Meanwhile, the prolonged war and the budget deficit's crucial growth urged raising the fiscal significance of the taxes and fees. Regarding the above, fiscal consolidation measures were applied to ensure an increase in budget revenues. Under martial law, money issuance could be used as an extraordinary budget funding tool in conditions of limited government access to the debt capital markets and insufficient fiscal capacity. The tool mentioned above has a limited range of action and shouldn't be considered permanent. The state should coordinate budget, tax and monetary policies properly in order to maintain macroeconomic stability.

Keywords: budget revenues, tax policy, fiscal sufficiency, budget deficit, macroeconomic stability.

JEL Classification: H11, H12, H21, H30

Вступ. Доходи державного і місцевих бюджетів є базисом для виконання владними інституціями своїх функціональних повноважень щодо: забезпечення оборони і безпеки держави; верховенства права й громадського порядку; надання суспільних послуг і благ у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо. Податкові надходження становлять найбільшу частку бюджетних доходів. Так, за

останні 20 років відповідний показник для Зведеного бюджету України становив близько 75 %. З огляду на це, важливим завданням державної фіскальної політики є встановлення балансу між фіскальною достатністю податків та створенням сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Інструменти бюджетної і податкової політик суттєво впливають на інвестиційні процеси, ділову активність, зайнятість, перерозподіл ВВП через бюджетну систему.

Повномасштабна війна проти України значно змінила бюджетний процес: різке скорочення надходжень до бюджету обумовило нарощування видатків на сферу національної оборони і безпеки, безперебійного фінансування соціальних гарантій населенню в повному обсягу. В наукових і ділових колах існують різні позиції щодо подальших сценаріїв розроблення податкової політики – одні наполягають на підвищенні податкового навантаження, інші наголошують на необхідності застосування сукупності таргетованих податкових пільг і зниженні податкового навантаження на соціально значущі товари і послуги в умовах війни. Тому важливо посилити обґрунтованість формування бюджетних доходів, що сприятиме підвищенню рівня макроекономічної стабільності.

Проблема. За умов воєнного стану, зниження ділової активності, низки обмежень та структурних зміни демографічної ситуації посилюється актуальність та доцільність розвитку інституційних засад формування дохідної частини державного і місцевих бюджетів. Важливо застосувати збалансований підхід до формування бюджетних параметрів для підтримки фінансової основи держави та збереження умов функціонування вітчизняної економіки. Потребують окремої уваги концептуальні положення формування і реалізації податкової політики держави в екстраординарних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага зарубіжних учених приділена питанням удосконалення регуляторного механізму податкової політики, обґрунтуванню пріоритетів формування бюджетних доходів. Цю проблематику активно вивчають: А. Ауребах, Д. Баярді, П. Профета, Р. Паглісі, С. Скебросетті, Т. Деген; К. Макнабб [1–4]. Серед вітчизняних науковців присутня змістовна дискусія щодо необхідності досягнення макроекономічної стабілізації та забезпечення передумов для стійкого економічного зростання, переосмислення ролі публічних фінансових інститутів у формуванні та реалізації бюджетно-податкової стратегії держави. Велику увагу приділено посиленню дієвості державної податкової політики та формуванню дохідної частини бюджету. Значний внесок у розвиток цієї проблематики здійснено І. Волоховою, І. Луніною, М. Слатвінською, А. Хомутенко, О. Замасло, В. Мартиненко, І. Чугуновим [5–9]. Питання підвищення фіскальної значущості неподаткових надходжень державного і місцевих бюджетів досліджено у працях С. Собчука, В. Прічарда, П. Саларді, П. Сігала, І. Бестіанс [10–12].

Разом з тим, зазначені автори торкаються питань формування бюджету в мирний час, вплив повномасштабної війни на бюджетний процес не розглядається. З огляду на це, доцільним є дослідження особливостей і перспектив формування доходів бюджету в умовах воєнного стану.

Мета статті – обґрунтування пріоритетів розвитку системи формування бюджетних доходів за умов воєнного стану.

Методи. Методологічною основою авторського дослідження є сукупність праць зарубіжних та вітчизняних учених. Застосовано системний та інституційний підходи, використано методи аналізу і синтезу, наукового абстрагування, аналітичної оцінки, систематизації та узагальнення. Під час аналізу бюджетних індикаторів брались як щомісячні, так і річні дані. Статистичними джерелами слугували Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Державна казначейська служба України та Міністерство фінансів України.

Результати дослідження. Повномасштабне російське вторгнення в Україну стало руйнівним чинником негативного впливу на фіскальну політику та формування доходів державного й місцевих бюджетів. Одним з найбільш деструктивних наслідків війни для українського суспільства є безпрецедентна міграція населення за кордон (7 млн українських біженців перебувають у Європі, майже 4 млн з них отримали тимчасовий захист) [13]. Іншими проявами війни є: зростання рівня безробіття; порушення або ж розрив економічних взаємовідносин; руйнування і пошкодження інфраструктури, виробничих потужностей; замороження інвестиційних проектів; скорочення або втрата запасів і обігових коштів; трансформація логістичних маршрутів та збільшення вартості логістики тощо.

Війна та запровадження воєнного стану на території України з 24 лютого 2022 р. посилюють актуальність завдання вдосконалення системи державних фінансів, підвищення ефективності алокації, перерозподілу та використання фінансових ресурсів. Податкова політика змушена адаптуватись до умов господарювання економічних суб'єктів. Держава на початковому етапі повномасштабної війни запровадила низку фіскальних стимулів з метою підтримки економіки та споживання. Зокрема, з 17 березня 2022 р. тимчасово до завершення дії воєнного стану: знижено ставку податку на додану вартість (ПДВ) до 7 % для такої категорії товарів, як пальне (бензин, скраплений газ, інші нафтопродукти); скасовано сплату акцизу з пального; надано можливості фізичним особам – платникам єдиного податку I та II групи не сплачувати податок до бюджету; розширено обсяг річного доходу для III групи платників єдиного податку до 10 млрд грн; відсоткову ставку встановлено для таких платників у розмірі 2 % з обороту; надано право не сплачувати податок на землю в районах, де ведуться бойові дії; обмежено право контролюючих органів здійснювати перевірки тощо. Крім того, з 1 квітня запроваджено пільги для митного ввезення на

територію України товарів платниками єдиного податку, передбачалось звільнення від оподаткування ПДВ, акцизом і митом транспортних засобів. Однак довготривалість війни та суттєве зростання дефіциту бюджету – у березні він становив 80.6 млрд грн, у квітні – 89.7 млрд грн, травні – 113.4 млрд грн, червні – 134.9 млрд грн зумовили підвищення фіскальної значущості податків і зборів. Тому з 1 липня скасовано пільгове оподаткування транспортних засобів та повернуто повноцінне оподаткування імпорту. Заходи з часткової фіскальної консолідації дали змогу збільшити надходження до державного бюджету. Так, обсяг надходжень ПДВ з ввезених на митну територію України товарів збільшився на 8.3 млрд грн, суттєво зросли надходження мита – до 1.9 млрд грн.

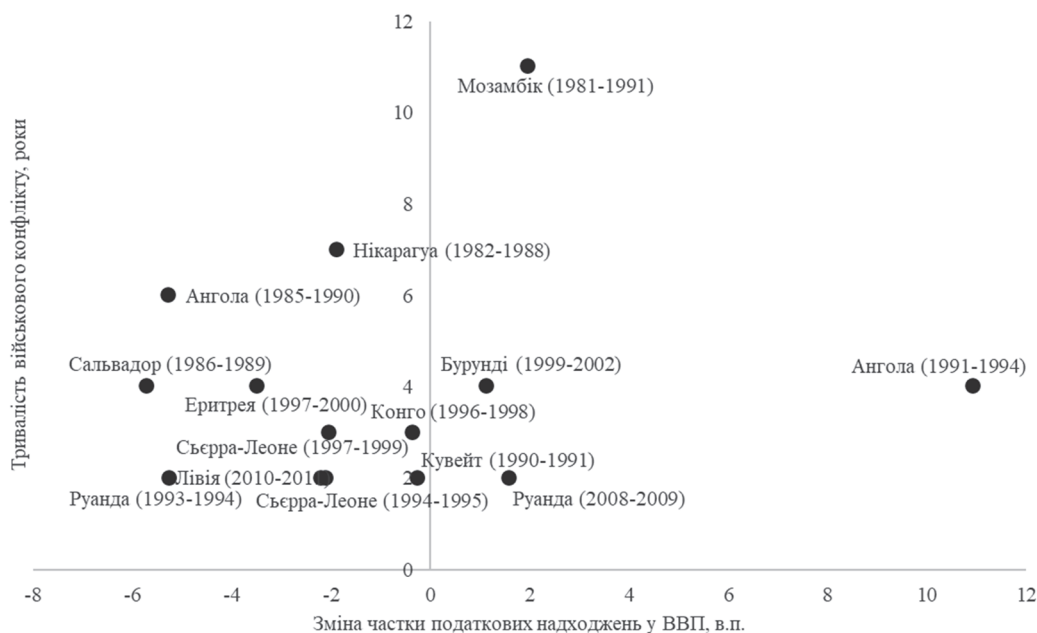
За сучасних умов у професійних і наукових колах активізується дискусія щодо пошуку "додаткових" джерел бюджетних надходжень з метою збереження належного рівня бюджетної стійкості та фінансування критично необхідних видатків. Можливими сценаріями є часткове чи повне повернення акцизного податку на пальне, підвищення ставок інших податків на споживання, збільшення військового збору тощо. У 2015 р. Україна здійснила сукупність заходів компенсаторної податкової політики, скомбінувавши підвищення податкових ставок та розширення бази оподаткування. За погодженням з міжнародними фінансовими організаціями запроваджено тимчасовий додатковий імпорتنний збір. Ця практика може бути застосованою у дещо трансформованому вигляді під час прогнозування і планування бюджету на наступний рік з метою отримання додаткових бюджетних надходжень. Певні ініціативи з цього питання вже обговорюються державними фінансовими інституціями. Основними пріоритетами бюджету визначено підвищення обороноздатності держави та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, що потребує збільшення дохідної частини бюджету. Причому сектор національної оборони і безпеки має фінансуватись за рахунок податків.

Водночас, оподаткування є одним з важливих інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку, тому надмірне фіскальне навантаження може спричинити згортання економічної активності та зростання тіньового сегмента вітчизняної економіки. З розширенням каналів фінансового забезпечення армії в умовах воєнного стану передусім йдеться про волонтерські фонди і різні платформи. Зросла участь бізнесу і населення у фінансуванні програм з мілітарної допомоги армії, навчання військових, розмінування, гуманітарної допомоги військовим тощо. Лише найбільшими п'ятьма фондами зібрано та витрачено на зазначені цілі понад 10 млрд грн. Крім того, на спеціальний рахунок Національного банку України для підтримки Збройних сил надійшло понад 20 млрд грн, що є безпрецедентною цифрою в умовах падіння доходів та активності. Зазначені факти є підтвердженням того, що

вільні фінансові ресурси бізнес і населення спрямовують на оборонні цілі, тому підвищення податкового навантаження і генерація додаткових бюджетних надходжень можуть обумовити ефект заміщення, за якого знизиться рівень позабюджетної підтримки вітчизняної армії.

Слід також усвідомлювати необхідність забезпечення фінансового фундаменту економічного відновлення України після війни. Зміни податкової політики є результативними після певного часового інтервалу. Системні заходи з реформування податкової системи та податкової служби Хорватії стали результативними тільки після завершення п'ятирічного військового конфлікту – у 1995 р. У цій країні під час війни податкове навантаження не збільшилося, а пов'язані з війною видатки бюджету профінансовано за рахунок скорочення інших видатків [14].

Наразі актуальна систематизація даних щодо зміни показника фінансового навантаження в умовах інтенсивних військових конфліктів. Нами проаналізовано 14 конфліктів у країнах, щодо яких є дані офіційної статистики Світового банку. Через відсутність офіційних даних не включено Сирію, де громадянська війна триває з 2011 р. Тривалість військового конфлікту визначалася з кількості років, які зачіпали бюджетний процес. Графічну інтерпретацію взаємозв'язку зміни частки податкових надходжень у ВВП та тривалості військового конфлікту відображено на *рис. 1*.

Рис. 1. Зміна частки податкових надходжень (без соціальних внесків) у ВВП за умов військових конфліктів

Джерело: побудовано авторами за даними [15; 16].

Результати аналізу даних *рис. 1*, свідчать, що немає чіткого тренду щодо збільшення чи зменшення податкового навантаження в умовах війни. Як приклади можна виокремити збільшення, зменшення чи

фактичної незмінності показника співвідношення податкових надходжень до ВВП. Водночас, навіть незатяжні військові конфлікти призводять до суттєвого скорочення обсягів податкових надходжень через їх значну інтенсивність та різке зменшення інституційної спроможності держави формувати доходи бюджету країни – приклад Руанди у 1993–1994 рр.

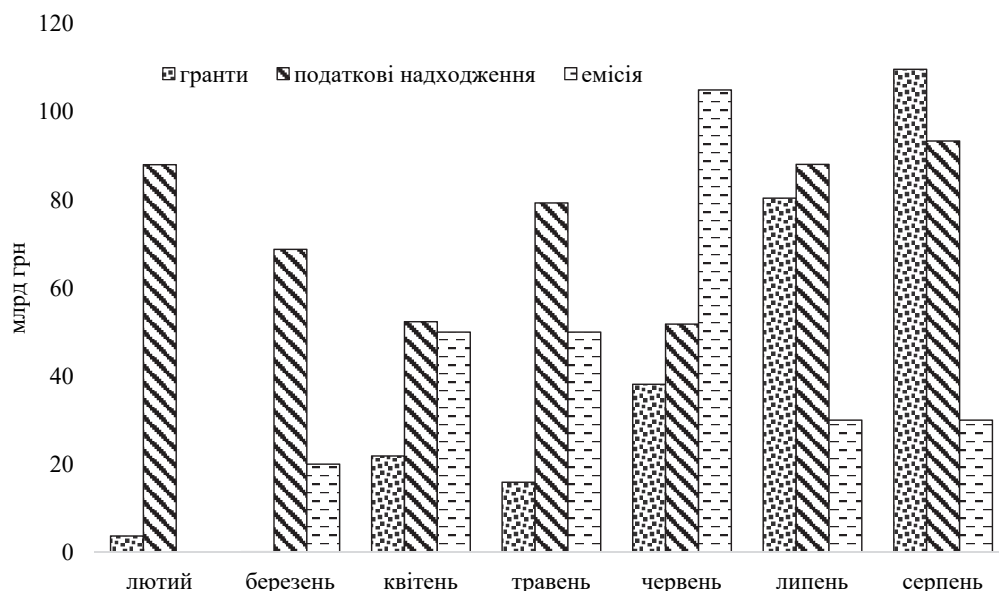
Випадки збільшення рівня оподаткування в аналізованих країнах можливо пояснити збільшенням податкових доходів від окремих сировинних галузей економіки, а тому, якщо аналізувати нересурсні податкові надходження, така позитивна тенденція зменшується. У випадку Анголи у 1993–1994 рр. частка податків у ВВП збільшилась через зростання ставок ренти за видобування природних ресурсів. В окремих випадках під час війни можливе збільшення податкових надходжень, але це має зазвичай короткостроковий характер і в довгостроковій перспективі такий позитивний тренд зникає. Війна здебільшого суттєво зменшувала інституційну спроможність держави формувати доходи бюджету країни за рахунок оподаткування.

Воєнний стан вимагає вдосконалення методів фінансування, які призводять до певного зниження ефективності системи державного фінансового регулювання економічного розвитку. Нині важко однозначно стверджувати, який з методів фінансування військових витрат є найбільш ефективним – друк грошей, підвищення податків чи запозичення у населення [17]. США фінансували за рахунок податків лише близько 10 % видатків бюджету під час Громадянської війни, решту 90 % за рахунок емісії та боргового фінансування. У період I Світової війни вже 24 % видатків фінансувались за рахунок податків, а частка сеньйоражу та боргового фінансування знизилась до 76 %; в умовах II Світової війни 41 % видатків профінансовано за рахунок податків, а 59 % – за рахунок емісії та державних запозичень. Інші військові операції – в Кореї, Іраку, Афганістані фінансувались переважно за рахунок податків, емісія не застосовувалась, проте державні запозичення виступали важливим джерелом. Загальний тренд зрозумілий: емісія має обмежений спектр дії і є виключно екстраординарним джерелом фінансування бюджету в умовах обмеженого доступу держави до ринків боргового капіталу та недостатньої фіскальної спроможності.

У певних випадках підвищення податків є найбільш економічно обґрунтованим способом фінансування військових витрат. Попри це, збільшення податкових ставок або розширення податкової бази може мати значний суспільний резонанс, дестимулювати ринок праці, збільшити витрати на адміністрування. Важливою є підтримка населенням намірів державних інституцій підвищити ставки оподаткування як джерело фінансування військових заходів. Є приклад США, коли приблизно 81 % населення країни підтримали рішення президента Трумена допомогти Південній Кореї, що надало можливість фінансувати Корейську війну за рахунок збільшення податкових надходжень від підвищеного рівня оподаткування прибутку, капіталу, предметів розкоші [17]. Підходи до підвищення дієвості механізмів формування

бюджету країни в умовах війни мають базуватися на інституційній взаємодії бюджетно-податкових та монетарних регуляторів та їхніх відповідних інструментів: зміна податків, державних видатків, урядові запозичення та сеньйораж.

З початком повномасштабної війни в Україні вагомих змін зазнала інституційна архітектура фіскальної політики країни. Роль податкових надходжень як найважливішого джерела формування доходів Державного бюджету України зменшилася, а грантів від урядів іноземних джерел та міжнародних фінансових організацій – суттєво зросла. Динаміка податкових надходжень до державного бюджету, грантів та емісії (прямого викупу Національним банком України військових облігацій) як джерела фінансування Державного бюджету України з лютого по серпень 2022 р. представлена на *рис. 2*, який демонструє стійку тенденцію до збільшення обсягів міжнародних грантів, що зросли у 30 разів від лютого до серпня, на 29.3 млрд грн перевищивши показник податкових надходжень.

Рис. 2. Щомісячна динаміка податкових надходжень, грантів до державного бюджету та емісії, млрд грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [18].

З лютого по червень 2022 р. спостерігається низхідний тренд податкових надходжень до бюджету, за винятком травня, однак, це пояснюється особливістю і порядком сплати податків. Основною причиною цього є різкий спад ВВП: у I кв. – 15.1 %, у II кв. – 37.2 %, що суттєво знизило базу оподаткування та застосування державою сукупності фіскальних стимулів, про які йшлося. З відміною податкових пільг з 1 липня податкові надходження демонструють поступове зростання, перевищивши довоєнний рівень. У загальній структурі податкових надходжень до Державного бюджету України за лютий-серпень 2022 р. найбільшу частку становить ПДВ – 49.1 % (причому

спостерігається паритет складових податку – з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) та ввезених на митну територію України товарів), далі слідує податок на доходи фізичних осіб – 15.4 %, податок на прибуток – 13.6 %, акцизний податок – 10.1 %, рентна плата – 9.5 %. В умовах воєнного стану запроваджено деякі рестрикції щодо відшкодування ПДВ, що пов'язано з обмеженістю державних фінансових ресурсів. Разом із суттєвим падінням обсягів експорту це призвело до того, що рівень відшкодування ПДВ є вдвічі нижчим за аналогічний період минулого року.

Окремої уваги заслуговує факт застосування такого екстраординарного інструменту фінансування бюджету, як прямий викуп державних облігацій центральним банком. У червні 2022 р. обсяг емісії (105 млрд грн) був більшим, ніж сума податкових надходжень та міжнародних грантів. У подальшому передбачається, що її щомісячний розмір не перевищуватиме 30 млрд грн, а за підсумками року – 400 млрд грн. Для підтримки макроекономічної стабільності, в тому числі цінової, важливо обмежувати використання такого інструменту. В умовах воєнного стану актуалізується необхідність покращання якості координації фіскальної та монетарної політики задля виконання державою взятих зобов'язань та утримання фінансової стійкості [19].

Сучасна бюджетна політика як невід'ємна частина державної фінансової політики має бути спрямована на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни, підтримку розширеного відтворення суспільства [20]. За підсумками аналізу структури видатків Державного бюджету України з лютого по серпень 2022 р., найбільша їх частка припадає на оплату праці з нарахуваннями – 34.3 % від загального обсягу видатків бюджету за період війни, що має позитивне значення на формування доходів бюджету за рахунок збільшення податкових надходжень по податку на доходи фізичних осіб. Зростання частки цих видатків у структурі бюджету насамперед зумовлено збільшенням обсягів грошового утримання військовослужбовців та чисельності мобілізованих військовослужбовців.

Для створення сприятливих умов економічного зростання держава має використовувати фіскальний регуляторний механізм, зокрема в частині зниження окремих податків та надання цільових податкових стимулів, які мають бути тимчасовими [21]. Загальні заходи фіскальної політики, які впливають на формування бюджету країни у період воєнного стану, мають включати підтримку реального сектора економіки завдяки: звільненню від сплати податків певних галузей економіки; податковим кредитам для збереження робочих місць; податковим відрахуванням; покриттю витрат на сплату відсотків за користування кредитом; підтримці з використанням гарантійних механізмів; субсидюванню; податковим кредитам на суму заборгованості; відстроченню або розстроченню податкових зобов'язань, зокрема по ПДВ; скасування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства для певних галузей та видів діяльності; податковим кредитам по окремих витратах; відтермінуванню термінів сплати наявного податкового

боргу; компенсації частини щомісячних витрат на виплату заробітної плати, у тому числі пенсійних і страхових внесків; звільненню підприємств від сплати податку на майно; призупиненню процедури на стягнення податкового боргу.

Важливою складовою пакета фіскальних стимулів бюджетно-податкової політики в умовах війни мають стати заходи фінансової підтримки малого та середнього бізнесу, а саме: урядові гранти на виплату заробітної плати працівників, субсидії за умови найму нових працівників, компенсація відсотків по отриманих раніше кредитах, державні гарантії по кредитах, фінансова допомога самозайнятим особам, гранти на покриття лізингових і орендних витрат, мораторій на проведення заходів з податкового контролю, виплати при значному падінні виручки від реалізації товарів, робіт і послуг, виплати для недопущення банкрутства.

Вагомим та дієвим є фінансовий інструментарій підтримки громадян, які зазнають негативного впливу війни. Бюджетна підтримка населення є ключовою у нейтралізації наслідків військових дій, а тому повинна знаходити своє відображення у зміні дохідних та видаткових параметрів бюджету країни. Серед таких дискреційних заходів можливо виділити найбільш поширені: виплати для окремих категорій населення; допомога по безробіттю, догляду за дітьми, пенсіонерам; прямі грошові виплати громадянам, у тому числі тим, хто втратив роботу під час війни, одноразова допомога; компенсація найманим працівникам скороченого робочого часу; тимчасова допомога для покриття витрат на проживання; споживчі картки для окремих категорій населення; витрати на підготовку.

Результати сучасних наукових досліджень свідчать, що військові конфлікти не сприяють збільшенню фіскальної спроможності держави в країнах, що розвиваються [20]. Навіть на тлі значного негативного впливу військового конфлікту на економічну діяльність та базу оподаткування важливо запровадити засади оподаткування, які б сприяли післявоєнній розбудові держави, підвищенню її економічного потенціалу, покращували ефективність формування та виконання дохідної частини бюджетів усіх рівнів. Під час формування дохідної частини державного і місцевих бюджетів, важливим є підвищення прозорості бюджетної системи, розроблення і втілення нових дієвих заходів підвищення фіскальної стійкості на усіх її рівнях, підвищення регулюючої функції оподаткування при збереженні фіскальної на рівні, достатньому для підтримання належного рівня виконання бюджету протягом тривалого періоду часу.

При формуванні доходів бюджету країни в умовах війни доцільно забезпечувати прийнятний рівень фіскальної безпеки країни, що передбачає важливість дотримання певних фіскальних правил та обмежень, які стосуються відношення дефіциту Державного бюджету України та державного боргу до ВВП країни, що дасть змогу запобігти деста-

білізації економічного розвитку. Військові дії у короткостроковій перспективі змінюють цілі фіскальної політики на усіх рівнях бюджетної системи. В таких умовах оперативного корегування потребує чинна модель оподаткування, метою має бути підвищення дієвості фіскального механізму формування дохідної частини бюджету країни. Важливо забезпечити оптимізацію структури видаткової частини бюджету країни з метою підвищення дієвості використання обмежених наявних у розпорядженні держави фінансових ресурсів. Таким чином, зростає стабілізаційна функція бюджетно-податкової політики.

Нові масштабні виклики, зумовлені повномасштабною війною, вимагають своєчасного та системного перегляду бюджетних доходів і витрат, обґрунтування нових пріоритетів фіскальної політики, посилення бюджетного контролю та підвищення результативності витрат державних фінансових ресурсів. Необхідно розвивати інституційний потенціал бюджетно-податкової політики, маючи на меті створення дієвих механізмів, які нейтралізують негативний вплив війни; підвищувати стійкість національної економіки, її ефективність та результативність.

Масштабна воєнна агресія проти України, на відміну від гібридної, має набагато більший негативний вплив на економічний розвиток країни та відповідно значно зменшує обсяги бюджетних доходів, а також кількість платників податків і зборів, як у коротко-, так і довгостроковій перспективі, враховуючи безповоротні втрати населення країни, його масштабне переміщення всередині країни або за кордон. Фіскальна спроможність держави формувати та виконувати бюджет залежить від термінів військових дій високої інтенсивності, які є найбільш руйнівними в частині збереження фіскального простору та інституційної стійкості системи державних фінансів.

Висновки. Основними пріоритетами бюджету визначено підвищення обороноздатності держави та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, що потребує стійких надходжень до бюджету. Держава на початковому етапі повномасштабної війни запровадила низку фіскальних стимулів з метою підтримки економіки та споживання. Однак тривалість війни та суттєве зростання дефіциту бюджету обумовили підвищення фіскальної значущості податків і зборів. З огляду на зазначене, застосовано заходи фіскальної консолідації, що обумовило збільшення бюджетних доходів. Важливою є підтримка населенням намірів державних інституцій підвищити ставки оподаткування для збільшення фінансування війська.

Підходи до підвищення дієвості механізмів формування бюджету країни в умовах війни мають базуватися на інституційній взаємодії бюджетно-податкових та монетарних регуляторів. За воєнного стану емісія використовується як екстраординарний інструмент фінансування бюджету в умовах обмеженого доступу держави до ринків боргового

капіталу та недостатньої фіскальної спроможності. Важливо усвідомлювати, що такий інструмент є тимчасовим та має обмежений спектр дії. Відтак, держава має посилити якість координації бюджетно-податкової та монетарної політики задля утримання макроекономічної стабільності.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка пов'язана з видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Auerbach, A. J. (2018). Measuring the effects of corporate tax cuts. *Journal of Economic Perspectives*, 32(4), 97-120.
2. Baiardi, D., Profeta, P., Puglisi, R., Scabrosetti S. (2018). Tax policy and economic growth: does it really matter? *International Tax and Public Finance*, 26 (2), 82-316.
3. Dagan, T. *International Tax Policy: Between Competition and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 251 p.
4. McNabb, K. (2018). Tax Structures and Economic Growth: New Evidence from the Government Revenue Dataset. *Journal of International Development*, 30 (2), 173-205.
5. Волохова І. С., Луніна І. О., Слатвінська М. О., Хомутенко А. В. та ін. Трансформаційні процеси у податковій системі України: монографія; за ред. І. С. Волохової. Одеса: Атлант, 2018. 383 с.
6. Замасло О. Т. Податкова система України: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 420 с.
7. Мартиненко В. В. Фіскальна політика України в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 389 с.
8. Chugunov, I., Makohon, V., Vatulov, A., & Markuts, Y. (2020). General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment management and financial innovations*, 17(1), 134-142.
9. Chugunov, I. Y., & Pasichnyi, M. D. (2018). Fiscal policy for economic development. *Науковий вісник Полісся*, 1(1 (13)), 54-61.
10. Собчук С. І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 79-84.
11. Prichard, W., Salardi, P., & Segal, P. (2018). Taxation, non-tax revenue and democracy: New evidence using new cross-country data. *World Development*, 109, 295-312.
12. Bastiaens, I. (2021). Revenue challenges in developing countries: can international assistance help? *Handbook on the Politics of Taxation*.
13. Офіційні дані ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 13.09.2022).
14. Schönfelder, B. (2005). *The Impact of the War 1991: 1995 on the Croatian Economy: A Contribution to the Analysis of War Economies*, No. 14. Freiburger Arbeitspapiere.
15. Van Den Boogaard, V., Prichard, W., Benson, M. S., & Milicic, N. (2018). Tax Revenue Mobilization in Conflict-affected Developing Countries. *Journal of International Development*, 30 (2), 345-364.
16. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення 09.09.2022 р.).
17. Labonte, M., & Levit, M. (2008). Financing issues and economic effects of American wars. Congressional Research Service, the Library of Congress. <https://sgp.fas.org/crs/natsec/RL31176.pdf>

18. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua> (дата звернення: 13.09.2022 р.).
19. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42-52.
20. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
21. Kaneva, T., Chugunov, I., Pasichnyi, M., Nikitishin, A., & Husarevych, N. (2022). Tax Policy for Economic Recovery and Sustainable Development After COVID-19. *PROBLEMY EKOROZWOJU*, 17 (2), 102-109.

REFERENCES

1. Auerbach, A. J. (2018). Measuring the effects of corporate tax cuts. *Journal of Economic Perspectives*, 32 (4), 97-120 [in English].
2. Baiardi, D., Profeta, P., Puglisi, R., Scabrosetti S. (2018). Tax policy and economic growth: does it really matter? *International Tax and Public Finance*, 26 (2), 82-316 [in English].
3. Dagan, T. (2018). *International Tax Policy: Between Competition and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
4. McNabb, K. (2018). Tax Structures and Economic Growth: New Evidence from the Government Revenue Dataset. *Journal of International Development*, 30 (2), 173-205 [in English].
5. Volohova, I. S., Lunina, I. O., Slatvins'ka, M. O., Homutenko, A. V. et al. (2018). *Transformacijni procesy u podatkovij systemi Ukrainy [Transformation processes in the tax system of Ukraine]*. Volohova I. S. (Ed.). Odesa: Atlant [in Ukrainian].
6. Zamaslo, O. T. (2017). *Podatkova systema Ukrainy: teorija, metodologija, praktyka [Tax system of Ukraine: theory, methodology, practice]*. L'viv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
7. Martynenko, V. V. (2019). *Fiskal'na polityka Ukrainy v umovah finansovoi' decentralizacii': teorija, metodologija, praktyka [Fiscal policy of Ukraine in conditions of financial decentralization: theory, methodology, practice]*. Iripin': Universytet DFS Ukrainy [in Ukrainian].
8. Chugunov, I., Makohon, V., Vatulov, A., & Markuts, Y. (2020). General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment management and financial innovations*, 17 (1), 134-142 [in English].
9. Chugunov, I. Y., & Pasichnyi, M. D. (2018). Fiscal policy for economic development. *Науковий вісник Полісся – Polissia Scientific Bulletin*, 1(1) (13), 54-61 [in English].
10. Sobchuk, S. I. (2017). Formuvannja nepodatkovyh nadhodzen' bjudzhetu v systemi bjudzhetnogo reguljuvannja [Formation of non-tax revenues of the budget in the system of budget regulation]. *Investycii': praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 7, 79-84 [in Ukrainian].
11. Prichard, W., Salardi, P., & Segal, P. (2018). Taxation, non-tax revenue and democracy: New evidence using new cross-country data. *World Development*, 109, 295-312 [in English].
12. Bastiaens, I. (2021). Revenue challenges in developing countries: can international assistance help? *Handbook on the Politics of Taxation* [in English].
13. Oficijni dani OON [Official UNO data]. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (data zvernennja 13.09.2022) [in Ukrainian].
14. Schönfelder, B. (2005). *The Impact of the War 1991: 1995 on the Croatian Economy: A Contribution to the Analysis of War Economies*, 14. Freiburger Arbeitspapiere [in English].

15. Van Den Boogaard, V., Prichard, W., Benson, M. S., & Milicic, N. (2018). Tax Revenue Mobilization in Conflict-affected Developing Countries. *Journal of International Development*, 30 (2), 345-364 [in English].
16. Oficijnyj sajt Svitovogo banku [The official website of the World Bank]. <https://data.worldbank.org> (data zvernennja 09.09.2022 p.) [in Ukrainian].
17. Labonte, M., & Levit, M. (2008). Financing issues and economic effects of American wars. Congressional Research Service, the Library of Congress. <https://sgp.fas.org/crs/natsec/RL31176.pdf> [in English].
18. Oficijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrai'ny [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. <https://www.mof.gov.ua> (data zvernennja 13.09.2022 p.) [in Ukrainian].
19. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42-52 [in English].
20. Chugunov, I. Ja. (2021). Bjudzhetna strategija suspil'nogo rozvytku [Budget strategy of social development]. Kyi'v: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
21. Kaneva, T., Chugunov, I., Pasichnyi, M., Nikitishin, A., & Husarevych, N. (2022). Tax Policy for Economic Recovery and Sustainable Development After COVID-19. *PROBLEMY EKOROZWOJU*, 17 (2), 102-109 [in English].

Надійшла до редакції 14.09.2022.

Прийнято до друку 18.09.2022.

Публікація онлайн 26.10.2022.